

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-н Милен Замфиров, СУ „Св. Кл. Охридски“

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен

„доктор“

по: област на висше образование 1. Педагогически науки

професионално направление 1.2. Педагогика

докторска програма: Специална педагогика

Автор: Елени Авраам

Тема: “Влияние на образователните политики върху обучението на ученици с умствена изостаналост“

Научен ръководител: проф. д-р Емилия Хинкова Евгениева,

1. Общо описание на представените материали

Със заповед на Ректора на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ съм определен за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема “Влияние на образователните политики върху обучението на ученици с умствена изостаналост“ за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование 1. Педагогически науки професионално направление 1.2. Педагогика докторска програма: Специална педагогика

Автор на дисертационния труд е Елени Авраам - докторантка в редовна форма на обучение към катедра „Специална педагогика“ с научен ръководител проф. д-р Емилия Евгениева

Представеният от Елени Авраам комплект материали на хартиен носител е включва следните документи:

- молба до Ректора на СУ за разкриване на процедурата за защита на дисертационен труд;
- автобиография в европейски формат;
- дисертационен труд;
- автореферат на български и английски езици;
- списък на научните публикации по темата на дисертацията;
- копия на научните публикации;

Прегледът на всички предложени документи показва, че те напълно съответстват с изискуемото и са по правилата на процедурата.

2. Кратки биографични данни за докторанта

Докторантката Елени Авраам е ресурсен учител в Гърция. Завършила е Бакалавърска програма по Педагогика в университета в Йоанина Гърция и Магистърска програма по Специална педагогика в Софийския университет.

Има опит за работата с различни групи ученици със специални образователни потребности.

Елени Авраам има проведени обучения за работа с възрастни. Има придобита квалификация за владееене на Брайл. Има курсове за усвояване на дигитални умения и чужд език.

Притежава организационни умения, демонстрирани чрез планиране и изпълнение на индивидуализирани образователни програми (IEP) за ученици със специални потребности.

Елени Авраам има достатъчно участия в научни конференции, както и публикации, което осигурява разпространението на нейната академична работа.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Дисертацията е посветена на проблема за въздействието на образователните политики върху учениците с умствена изостаналост в Гърция. Направен е фокус върху приобщаващото образование, което е глобална тенденция на съвременното общество. Припомнен е пътят на промяна на разбирането за учениците с умствена изостаналост и преминаването от медицински към социални модели, в частност педагогически модел на обучение и образование.

Акцент в дисертацията е практическото прилагане на политиките за приобщаващо образование в Гърция, като подчертава пропуските между политика и практика. Това е от решаващо значение за разбирането на ефективността на националните стратегии и идентифицирането на области за подобрене. Използването на количествени и качествени данни предоставя многостранна картина на този сложен проблем.

В търсене на възможности за разширяване на ролята на обучението е планирана и изпълнението на целенасочена подкрепата на учителите, така че те ефективно да реализират философията на приобщаващото образование. Докторантката има критично отношение към процеса, защото ефективността на приобщаващото образование зависи в голяма степен от уменията, знанията и капацитета на учителите. В отговор на заявените потребности на средата тя разработва информационна брошура, създадена като част от изследването, и е насочена към преодоляване на идентифицираните нужди от информация и подкрепа сред учителите.

Предизвикателствата, пред които се изправя политиката на приобщаващото образование, са свързани както с логистичните ограничения в училищата, липса на обучение и ресурси и недостатъчна комуникация между заинтересованите страни (учители, родители, администратори). Получените данни са ценни теоретично-приложни резултати.

Теоретичната постановка в дисертацията поставя необходимостта от промяна във философията на училищните политики за приобщаване целят да осигурят равен достъп до образование за всички ученици, независимо от техните способности или увреждания. Това е стъпка в посока на изменение на обществените нагласи към хората с увреждания. Политиките за приобщаване насърчават взаимодействието между учениците с интелектуални увреждания и техните връстници без увреждания, което спомага за развиването на социални умения и емоционална интелигентност. Отчита се възможността чрез приобщаващото образование да се повлияе на академичните резултати на учениците със специални образователни потребности, тъй като те имат възможността да учат в среда, която разбира тяхната индивидуалност и нужди. Обръща се внимание на прилагането на адаптирани учебни програми и техники за обучение увеличава шансовете им за успех. Отчетено е, че успешното прилагане на политики за приобщаване изисква наличието на ресурси, като квалифицирани учители, специализирана помощ и подходящи учебни материали. Без адекватна подкрепа, може да се постигне обратен ефект и социализацията на учениците с увреждания да бъде

затруднена. Обърнато е внимание на позитивната училищна среда, която уважава разнообразието и насърчава приобщаването, играе решаваща роля за успеха на тези политики. Учителите с положителна нагласа към приобщаването.

Приобщаващото образование не само, че подобрява образователните резултати на учениците с увреждания, но също така повишава самочувствието им, като им помага да се чувстват равноправни членове на училищната общност.

Образователните политики на които се обръща внимание са представени в определен йерархичен ред. На първо място се анализират важни международни документи, които насърчават приобщаващото образование, като например Декларацията от Саламанка (1994), която призовава за достъп на учениците с увреждания до обикновени училища и осигуряване на адекватно обучение, адаптирано към техните нужди.

Представят се политиките, които гарантират равен достъп до образование за всички ученици, независимо от техните способности или затруднения. Това включва законодателство на национално и международно ниво, което защитава правото на образование.

Анализират се връзката между концепциите за интеграция (разположението на учениците с увреждания в обикновени класове, но без реална социална интеракция) и приобщаване (пълна интеграция, където учениците със специални образователни потребности учат и взаимодействат активно с техните връстници). Важна част от дисертационната разработка е анализа на националните политики в Гърция, които са предпоставка за развитие на програми за обучение на учителите, за да могат да прилагат индивидуализиран подход в образованието. Важен компонент от образователните политики е постигането на приемащ училищен климат и отворената комуникация между учители, родители и ученици, което е от ключово значение за успешното прилагане на политики за приобщаване.

4. Познаване на проблема

Дисертацията демонстрира отлично познаване на проблема. Разгледани са важни теоретични източници, които в преобладаващата си част са от последното десетилетие. Прегледаната литература е структурирана съответно на поставеният за проучване и изследване проблем. Първо е направено представяне на умствената изостаналост в исторически и модерен аспект. Представена е новата концепция, зададена в DSM V.

Следващият параграф проследява характеристики на лицата с умствена изостаналост. Това поставя основанията, които ще се търсят в политиките на приобщаване, за да се подобри приемащата среда за ученици с умствена изостаналост. Образователните политики се представят в трети параграф на теоретичната обосновка. Отправна точка на анализа е социалният модел, който утвърждава необходимостта от осмисляне и предоставяне на пространство за социална реализация на всички членове на обществото. Обърнато е внимание на закон 94-142 от САЩ (1975) и докладът на Уорнък в Англия (1978), които насърчават приобщаването на ученици със специални образователни потребности в общообразователните класове. Описана е философията на политиката на приобщаване и анализирано мястото на образователните специалисти в този процес.

Последният параграф е посветен на влиянието на политиките в образованието върху процесите на приобщаване

Докторантката развива идеята, че интегрирането на ученици със специални образователни потребности (СОП) в общообразователните училища изисква внимателно разглеждане на няколко основни фактора. Неспазването на тези условия може да попречи на ефективното приобщаващо образование. Изведени са няколко фактора, като например: автономия на училищното звено в гръцката образователна система. Все още образователната система в Гърция е централизирана, което ограничава способността на всяко училище да се адаптира към своя специфичен контекст и да отговори на нуждите на учениците. Автономията на училищата е необходима за насърчаване на образователното приобщаване и позволяване на разнообразни педагогически стратегии, съобразени с различните учащи се в техните класни стаи. Това оказва влияние и върху следващия фактор – ролята на учителите за процеса на приобщаване. Общообразователните учители трябва да са подготвени да се справят с разнообразните нужди на всички ученици, включително тези с умствена изостаналост. Това изисква специализирано обучение по специално образование и психолого-педагогически стратегии за ефективно адаптиране на учебната програма и насърчаване на приобщаваща среда. Учителите играят решаваща роля в моделирането на положителни нагласи към приобщаването, създавайки безопасно пространство за всички ученици, което може значително да повлияе на самочувствието и социалната интеграция. Екипната работа на общообразователните учители и ресурсните учители е от ключово значение за модифицирането на учебните програми и стратегиите за преподаване, като се гарантира, че всички ученици са ангажирани и подкрепяни в своето обучение. Следващият фактор е свързан с политиките на приобщаване на семейството,

което в значителна степен подобрява условията за развитие на всяко едно дете. Следва достъпността на училищната среда.

Разбира се всяка една политика има и своите бариери. Докторантката посочва някой от тях. На първо място е централизираната образователна система, която може да повлияе на степента на гъвкавостта на методите на преподаване и индивидуалните учебни планове, което води до по-малко приобщаваща среда за учениците с увреждания.

Ресурсите, с които разполагат педагогическите специалисти и тяхната адекватност към актуалната икономическа и обществена среда. Сред бариерите е и степента и комуникация по проблемите на приобщаване и налагането на приобщаващата философия като такава.

На основание на направеният анализ докторантката представя и някои недостатъци. Сред тях са емоционалните предизвикателства, които поражда приобщаващата среда у учениците. Необходимо е много предварителна работа за създаване на приемащата образователна среда и комуникация в средата на връстници на децата със специални образователни потребности. Липсата на такава предварителна работа много често води до неадекватна подкрепа и ресурси може да попречи на ефективното включване, което може да попречи на образователния напредък на учениците със специални нужди.

Представената теоретична постановка на проблема от докторантката показва познаването на проблема и демонстрира умение за систематизиране на информация съответно на целта на изследването.

5. Методика на изследването

Изследването се крие в десетгодишния опит на автора в специалното образование и средното образование в различни региони на Гърция. Този опит подчертава предизвикателствата, пред които са изправени преподавателите при ефективното преподаване на ученици със специални образователни потребности като например, обучението на учителите, ресурсите, подкрепата. Това е причината в изследването да се постави в основата именно създаването на информационен материал, който да попълни част от дефицитите, които се наблюдават при прилагането на политиките на приобщаване.

Формулираните параметри на изследователската идея отговарят на изискванията. Методиката е добре построена и се състои от три етапа. Първи проучвателен. Втори

информативен. Трети оценка на въздействието на информацията върху готовността на учителите да разширят дейността си по прилагане на политиките на приобщаване и по този начин да подобрят постиженията на учениците с умствена изостаналост.

6. Характеристики и оценка на дисертационния труд.

Статистическите анализи на данните са разработени със SPSS (версия 29) за оценка на нормалността и корелациите между променливите. Представена е корелационна матрица

В първата фаза са участвали 103 участника. Както се вижда в таблица 2, всички корелации между способностите и общите трудности са статистически значими. Съществува умерена корелация между скалата на общите трудности и общата скала на способностите ($r_s = 0,437$, $p < 0,001$). Най-силната връзка е между знанието за проблема и докладваните затруднения ($r_s = 0,479$, $p < 0,001$).

Регресионният анализ показва, че комбинираните променливи в скалата на способностите имат значителна предсказваща сила върху трудностите, докладвани от участниците. По-конкретно, познаването на проблема е положително свързано с намаляване на докладваните затруднения ($\beta = 0,302$, $t(42) = 3,146$, $p = 0,002$).

Докторантката разработва на основание за заявените потребности от учителите информационна брошура (буклет), за да попълни част от тези проблеми. Той е разделен на четири основни части, всяка от които се фокусира върху различен аспект на приобщаващото образование:

- Знание за характеристиките на различните увреждания. Целта на тази част е да подобри познанията на учителите за характеристиките на различните видове интелектуални увреждания.
- Сътрудничество и учебна среда. Целта е да се помогне на учителите да създават положителна учебна среда, която благоприятства приобщаването. Подчертана сътрудничество между учителите, сътрудничество с родителите, положителен учебен климат, взаимодействие на учениците с интелектуални увреждания с другите деца и възрастни, както и подобряване на комуникацията.
- Липса на ресурси. Целта е да се дадат насоки как учителите могат да оптимизират наличните ресурси и да създадат подкрепяща, приобщаващата

среда. Безопасност и предсказуемост на учебната среда, използване на визуални материали, зона за релаксация и обогатяване на учебните материали.

4. Учебна програма. Целта е да се помогне на учителите да адаптират преподаването си според учебната програма, за да се постигне инклузия. Обръща се внимание на планирането на уроци за ученици с интелектуални увреждания и методи на преподаване, насочени към специалните нужди на учениците (напр. опростяване на текста, визуални подпомагания, интерактивни дейности).

Буклетът е практически ориентиран, като предоставя конкретни насоки и примери как да се внедрят приобщаващите практики в класната стая. Той е важен инструмент за подпомагане на учителите в работата им с ученици с интелектуални увреждания, като им предоставя необходимата информация, знания и умения за създаване на ефективна и инклузивна учебна среда. Има за цел да повиши ефикасността на образователния процес и да подобри резултатите на учениците с увреждания.

След разпространението на информационната брошура е направен вторият въпросник.

Във втората фаза на изследването са анкетирани 39 участници.

Участниците отчитат своите компетенции в различни области. Констатациите отразяват високи нива на компетентност в няколко области, което показва възприемана готовност, със средни стойности, вариращи от 4,38 до 4,68.

В качествен анализ на резултатите е установено ниво на трудности по отношение на няколко предизвикателства, засягащи включването на ученици с интелектуални затруднения: знания сътрудничество; ресурси

Препоръки към представения анализ на получените данни е по отношение на използваните статистически методи. Ако бъдат използвани по-сложни статистически анализи, като например многофакторна регресия, за по-добро разбиране на взаимодействията между различните променливи. Това би позволило да се идентифицират ключовите фактори, които влияят на обучението.

Качествените данни е можело да се разширят с качествени интервюта или фокус-групи с учители, ученици и родители може да осигури дълбочинна информация за техните преживявания, нагласи и допълнителни предизвикателства, които не са уловени в количествените анкетни въпросници.

Би било интересно да се направи контекстуализация на резултатите чрез сравнение с образователните политики и практики в други държави или региони. Това

би могло да подчертае как различия в политиките водят до различия в резултатите. Още повече, че докторантката е завършила в България и това предполага, че има значителна информираност с образователните практики у нас.

Значително по-голямо внимание може да се отдели на интервенцията и резултатите от нея. Това в значителна степен би разширило разбирането и за **пост-интервенционен процес**. **Такъв подход би разширило** възможността за оценка на дългосрочните ефекти и как тези интервенции продължават да влияят на образованието.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Както вече беше отбелязано представената дисертационна разработка има приносно значение за практиката, тъй като представя динамичната картина и възможностите за подобряване на политиките на приобщаване.

В Автореферата приносите са формулирани коректно и без излишни изхвърляния.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Публикациите по дисертацията са достатъчно на брой и са в сериозни издания, които ще позволят вписването на докторантката в НАЦИД.

9. Лично участие на докторанта(ката)

Както беше изтъкнато в цялата рецензия, докторантката има лични позиции, собствени приноси и успява творчески да подходи към избраната проблематика.

10. Автореферат

Авторефератът предава коректно съдържанието на дисертацията и може да послужи като представящ основните тези и изводи в нея.

11. Критични забележки и препоръки

Нямам.

12. Лични впечатления

Нямам лични впечатления от докторантката.

13. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Нямам.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд съдържа научни и научно-приложни резултати, които представляват авторски принос и отговарят на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ). Дисертационният труд показва, че докторантът(ката) Елени Авраам притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения по научна специалност 1. 2. Педагогика(Специална педагогика) като демонстрира качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване. Поради гореизложеното, убедено давам своята **положителна оценка** за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и **предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“ на Елени Авраам**

в област на висше образование: 1. Педагогически науки, 1.2. Педагогика, Специална педагогика.

22.12. 2024 г.

Рецензент:

Проф. дпн Милен Замфиров